

“Voor wie ik liefheb wil ik heten”

*“Voor wie ik liefheb wil ik heten.”
schreef de dichteres.
“Onbekend maakt onbemind”
zegt men in de volksmond
Stimuleer het proces
van kwijnend collectief geheugen
naar levend collectief bewustzijn.
We gaan op zoek naar
tekens
die de plek uitdrukken.
Tekens van mensen.
Allerlei.
Plekken in het veld
vragen
een naam
een veldnaam.
Plekken
worden daardoor gekend
en herkend.
Men geeft om ze.
Een naam.*

Met de titel van het gedicht van Neeltje Maria Min stuurde Hans Elerie ons op pad. Vanaf het begin hebben we tegen elkaar gezegd dat dit veldnamenproject een avontuur zou worden. We begonnen als landschapsarchitecten een zoektocht naar een beeldtaal die stimuleert dat mensen de naam van plekken in het landschap kennen en herkennen, of dat ze plekken in het landschap - opnieuw - een naam geven. Onze methode in deze zoektocht was gebaseerd op allerlei associatieve keuzes. We werkten wel, zoals afgesproken, via enkele onderzoeksfasen, maar deze fasering werd cyclisch en niet lineair doorlopen. We denken dat deze werkwijze voor ontwerpers veelal normaal is, maar voor veel niet-ontwerpers chaotisch en ongericht overkomt.

Verder hebben we onze opdrachtgevers en een flinke groep betrokkenen daaromheen meegenomen in ons open atelier om hen deel te laten zijn van het wordingsproces. Als ontwerpers kiezen we daar meestal niet voor. We komen pas uit ons atelier als we een afgerond (tussen-)product kunnen tonen. Heel stoer presenteren we dan bij ons product een lineair logische onderbouwing. Dat we

niet zo lineair logisch tot dat product zijn gekomen, maar via allerlei omwegen en aanvechtbare en onlogische stappen, vertellen we er niet bij.

We hebben in dit project, van meet af aan, toch voor zo'n 'open-atelier-aanpak' gekozen. Gedurende het project hebben we dit atelier vormgegeven in een interactieve internet-site en een workshop met 25 betrokkenen..

Het project werd een zoektocht naar iets dat bij de aanvang ervan nog niet duidelijk was omschreven. Het zou als basis moeten dienen voor 'een groot boek' met beelden voor de dorpsbewoners van Anloo, Gasteren en en Anderen. Dat het deze levende atlas van veldnamen zou worden was onvermoed.

Beeldtaal

Deze atlas is het resultaat van een deelproject binnen 'De taal van het landschap' een samenwerkingsproject van de Wageningen Universiteit, de Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe (BOKD) en het NWO-BBO stimuleringsprogramma Biografie van de Drentse Aa. Veldnamen vormen in De taal van het landschap geen doel op zich, maar een middel om lokale kennis en creativiteit aan te boren en deze in te zetten in een interactief planvormingsproces met dorpsbewoners voor hun leefomgeving.

"Ga op zoek naar een 'beeldtaal' die kan dienen om veldnamen een plaats te geven in de discussie en planvorming over de toekomst van het landschap."

Dat was de vraag waarmee aan het begin van onze queeste op pad gingen.

"Veldnamen verdienen het als cultuurgoed nieuw leven te worden ingeblazen.

Daarmee wordt voorkomen dat het alleen een papieren cultuur betreft. Daarom wordt in het Veldnamenproject naast de relatie tussen taal en landschap ook een verband gelegd met het ontwerp. Hoe brengen we de veldnamen op een nieuwe wijze in het landschap? Een opdracht voor landschapsarchitecten houdt in dat zij – mede actief in het proces – hun oor te luister leggen, opties kunnen verkennen en lijnen naar de toekomst kunnen trekken. De uitdaging schuilt erin om met visionaire beelden te komen, een nieuwe beeldtaal met betrekking tot veldnamen te ontwikkelen die anderen inspireert, zowel beleidsmakers als gebruikers.

Veldnamen dragen niet alleen bij aan het gevoel van identiteit en respect voor het verleden, maar dagen uit om nieuwe combinaties tot stand te brengen tussen beleidsvelden die anders niet of nauwelijks met elkaar in aanraking komen. Met het beeldtaal-onderzoek legt het Veldnamenproject die gewenste combinatie tussen cultureel erfgoed, kunst, landschapsontwerp en landschapsbeleid." (Hans Elerie, 2006)

Communicatie

We bedachten dat het gaat om de plek met zijn informatie (o.a. veldnamen), maar vooral om communicatie. Het gaat om de boodschappers en de ontvangers van die informatie. We wilden onze bijdrage niet richten op het verzamelen van kennis over veldnamen, maar juist over de communicatie daarover.

We hebben ons daarom ook verdiept in die boodschappers en ontvangers van die informatie. Dat zijn er veel. Veldnamen spreken blijkbaar velen tot de verbeelding. Het zijn vaak wetenschappers van allerlei disciplines: naamkundigen, sociaal geografen, historisch geografen, ecologen, bodemkundigen. Veel vaker nog zijn het mensen die niet beroepsmatig bij veldnamen betrokken zijn. Hans Elerie heeft bijvoorbeeld in ieder dorp in het Drentse Aa-gebied wel een groep enthousiaste vrijwilligers die archieven afstropen naar veldnamen, die kaarten maken waarop ze in ieder perceel met de hand de veldnamen inschrijven.

Hiëroglyfen

We wilden op zoek naar tekens bij plekken, we wilden ze bedenken en ze uitlokken. Dat zouden ingrediënten kunnen zijn voor de beeldtaal. In overleg met Hans Elerie kozen we in ieder van de drie dorpen drie plekken. Hans leverde ons de informatie die hij al had verzameld over die plekken. Dat leverde echter geen eenduidig beeld op. In ons virtueel atelier verzamelden we historische topografische kaarten en archieven, veldinventarisaties, wandelkaarten, bordjes met emblemen in het veld, foto's, schilderijen, tekeningen, foto's, verhalen, interviews, symbolen, fantasieën en maquettes. Letitia bracht zelfs kindertekeningen en sprookjes naar binnen. De houtwallen in het Diepje zouden vanuit de lucht een boodschap van een oude koning overbrengen!

Gesinus hielp ons door het opzetten van een internetsite met discussieforum. Die site zou kunnen uitgroeien tot een plek waar iedereen zijn foto's van plekken met veldnamen, gedichten, verhalen, vragen of wat dan ook zou kunnen plaatsen.

We waren via het internet ook verbonden met het uitgebreide GIS-systeem van het RACM. Menne toverde digitale kaarten op onze beeldschermen waarop allerlei verbanden in het landschap en veldnamen exact zichtbaar gemaakt werden.

Alles bij elkaar was het een wirwar van fragmenten van een beeldtaal. We waren op zoek naar de steen waarmee we deze hiëroglyfen konden ontcijferen.

Zeven ideaaltypen

We hadden het vermoeden dat er meerdere verschillende houdingen waren die ieder een eigen benadering van veldnamen met zich meebrengen. En daarmee ook een eigen beeldtaal. We typeerden die levenshoudingen in zeven fictieve personen en gaven hen een naam. In de wetenschap worden dergelijke abstracties aangeduid met het begrip 'ideaaltype'.

In ieder van die ideaaltypen is zo zuiver mogelijk een bepaalde benadering van de wereld gevangen. Het is niet zo dat de één gelijk heeft en de ander onzin verkoopt. De één is niet beter dan de ander. Ieder heeft zijn eigen waarheid en zijn eigen drijfveren.

Levert het je inbeelden in die verschillende attitudes bouwstenen op voor een beeldtaal? Zit in ieder mens een mix van die ideaaltypen? Hebben die fictieve personen inderdaad ieder hun eigen beeldtaal? Kunnen we die verschillende beeldtalen van elkaar onderscheiden en daardoor scherper in beeld krijgen?

Veldatelier

Daarover wilden we in gesprek. We nodigden allerlei betrokkenen uit, die vrijwel allemaal deelnamen aan dit atelier. Eind 2006 verzamelden zich 25 mensen, van schoolmeester tot provinciaal beleidsambtenaar, van kunstenaar tot wetenschapper, van jonge informatica tot erudiete wetenschapper. De bijeenkomst vond plaats aan de brink in Anloo en duurde een hele dag. Na een introductie werd in een aantal rondes in groepen gewerkt. Discussie, schetsen, veldbezoek, nog meer discussie en presentatie van de bevindingen in de hele groep. Weer bleek dat veldnamen veel los maken.

De ochtend begon met een presentatie van de ideaaltypen en hun benadering van veldnamen. We presenteerden mevrouw Meertens als de schatbewaarder die de plek en de veldnamen wil vastleggen en beschermen. We stelden Dr Entze Aa voor als de museumdirecteur die de plekken en hun veldnamen wil tonen aan een breed publiek, zowel in het museum als in het veld. Meester de Vroome presenteerden we als de reïncarnatie van Harry de Vroome die tijdens de tweede helft van de vorige eeuw o.a. in het kader van ruilverkavelingen het landschap opnieuw heeft vormgegeven. In zijn landschapsplannen bracht hij het verhaal van de historie en de natuur in het landschap tot uitdrukking.

buro sch kland

landschap, ontwerp en verhaal

Voor De Vroome is de historische context van levensbelang. Dat geldt niet voor de illusionist, Hans uit de Hoge Hoed, die er wel een context bijverzint. Voor hem zijn veldnamen puur een aanleiding om zijn fantasie op gang te brengen.

Veel herkenning bracht Sil de Struiner, die net zoals een strandjutter van alles tegenkomt in het landschap en er al doende namen aan geeft, of oude namen opnieuw interpreteert. In de meeste mensen zit wel een Sil.

Dan was er nog mevrouw Oerol-De Jager die de nadruk legt op de symboliek in het landschap en de manier waarop mensen daarin leven. Het beleven van de seizoenen is voor haar belangrijk, maar ook het stimuleren van contact tussen mensen onderling en met hun leefomgeving.

Als uitsmijter voerden we Ushi ten tonele. Zij is een gamer die een groot deel van haar tijd op het internet verblijft en daar meedoet in spellen als Second Life. Wat betekent een echte plek buiten dat second life nog voor haar, of omgekeerd: zijn veldnamen in die virtuele game-werelden? En hebben die nog iets met de Drentse Aa te maken?

Een ronde tafel gesprek

Na deze introductie kon elke deelnemer een kaart trekken uit een stapel met daarop steeds één van de zeven ideaaltypen. Men kreeg een kwartier om zich in te beelden in dat ideaal type en verzinnen hoe die zou omgaan met de brink die vanuit de vergaderzaal door het raam zichtbaar was.

Ieder vertelde daarover en men reageerde op elkaar door het eigen ideaaltype tergen die van de anderen af te zetten. Zo werden de verschillende typen onderling duidelijker en ontstond er vanzelf een ronde tafel gesprek tussen die ideaaltypen. Ze bleken ook volgens de deelnemers aan het atelier ieder een eigen benadering van het landschap en de veldnamen erin te vertegenwoordigen.

Dit ronde tafel gesprek werd hierna in vier groepen voortgezet waarbij iedere groep gekoppeld werd aan een bepaalde plek in de buurt van Anloo: het Stoalengat, de Brink, het Rotholtienpad en Egbertsbargie.

De groepen waren gemengd samengesteld. In iedere groep zat wel een gebiedeskundige, een kunstenaar, een wetenschapper en iemand die op de hoogte was van het overheidsbeleid. Alle groepen gingen hun plek bezoeken. De ene groep discussieerde wat meer en de andere groep maakte meer schetsen, maar elke groep presenteerde in de loop van de middag behartenswaardige bevindingen.

De schatbewaarder en de museumdirecteur

“Natuurlijk,” vertelde de eerste groep, “mevrouw Meertens weet het meest en ze zal altijd iedereen kunnen wijzen op allerlei kennis die nog meegenomen zou moeten worden.” Bij haar gaat het om goed en fout, om compleetheid en verifieerbaarheid van haar boodschap. Haar beeldtaal bestaat uit een archief, zo uitgebreid mogelijk en zo mogelijk digitaal. Dat biedt een stevige basis. Om voor mensen die kennis toegankelijk te maken moet je echter zoeken naar een herkenbaar thema dat als handleiding of wegwijzer kan dienen om die kennis te plaatsen. De groep stelt als thema ‘hoog-laag’ voor. Aan hoog laag kun je de bodems koppelen en de namen die naar die bodemsoorten verwijzen, maar ook kun je er vegetatiekundige of cultuurhistorische verklaringen (verduidelijkingen) van veldnamen aan koppelen. De museumdirecteur zal zeker geen onzin willen verkopen, of foute informatie willen overbrengen. Hij zal Mevrouw Meertens er echter op wijzen dat er andere zaken belangrijk zijn als het er om gaat om die kennis toegankelijk te maken. Hij betoogt dat er meer nodig is dan de deuren van het archief openzetten. Om de kennis toegankelijk te maken zul je moeten vereenvoudigen, incompleet durven zijn en durven kiezen voor ‘aaibaarheid’. Als je wilt dat kennis over veldnamen levend blijft voor een grote groep mensen kun je museumdirecteur niet missen.

De museumdirecteur en de Struiner

De tweede groep verkende een samenwerking tussen de museumdirecteur en Sil de Struiner. Deze groep brengt de dimensie tijd in. Het oorspronkelijke landschap bestaat niet. De juiste veldnaam is een fictie. In de loop van de tijd vindt Sil steeds andere landschappen en veldnamen. “Veranderlijkheid is wezenlijk,” betoogde deze groep. Dat maakt het voor hen ook moeilijk om te kiezen voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van het landschap en de veldnamen erin. Deze wijsheid van Sil is voor de museumdirecteur van wezenlijk belang betoogt deze groep. Je zou de ontwikkeling in de loop van de tijd over moeten brengen. Dat levert historisch besef, respect voor het bestaande en wellicht inspiratie. Een animatiefilm met met dansende veldnamen hoort wellicht hier in deze beeldtaal thuis.

De meester en de gamer

Groep 3 gaf in haar voorstellen twee benaderingen vorm. Ten eerste werden zichtlijnen (met daaraan gekoppelde veldnamen) daadwerkelijk vormgegeven in het landschap. De groep kwam met concrete inrichtingsvoorstellen, door op de ene plaats beplanting te verwijderen en op andere plekken landschapselementen aan te leggen. Om het verhaal, de historie van het landschap te vertellen in de vorm van het landschap. Ze komen met uitvoerings-gerichte plannen waar meester de Vroome zijn fiat aan zou kunnen geven. Voor Meester de Vroome loopt de beeldende communicatie via concrete inrichtingsvoorstellen, of eigenlijk via de uitvoering ervan.

Daarnaast gaf deze groep voorzetten voor een Ushi-aanpak. In navolging van een internetgamewereld als 'second life' stellen zij voor om in het veld de plannen van de meester uit te voeren, maar zeker ook een virtuele 'second Anloo' te maken. In die wereld kun je veel laten beleven waardoor veldnamen opnieuw inhoud krijgen. Niet alleen bestaande kennis kan er te ontdekken zijn. Je kunt er nieuwe betekenissen aan plekken geven en onvermoede samenhangen ontdekken. In die wereld kun je bijvoorbeeld omhoog vliegen en over nieuwbouw en nieuwe beplanting heen kijken, zichtlijnen herkennen. Die beleving slaat daarna weer terug op de beleving van het echte Anloose landschap. Wellicht dat enkele veldnamen uit de gamewereld hun plek vinden in de fysieke leefomgeving van mensen in Anloo, Gasteren en Anderen.

De ceremoniemeester en de illusionist

Groep 4 bracht mevrouw Oerol de jager en de illusionist in stelling. De illusionist tovert een hele reeks verschillende toekomstige tevoorschijn. Dat hoeven geen uitvoeringsgerichte schetsen te zijn, maar kunnen juist een heel eind van de werkelijkheid afstaan. Toch lijken ze op het eerste gezicht te passen in het landschap. De illusionist is een meester in het oproepen van die beelden. Hij trekt daar zijn hele trukendoos voor open.

Het werk van de illusionist kan verleidelijke en inspirerende beelden opleveren. Die beelden kunnen echter ook als afstotelijk of verwerpelijk ervaren worden, of als saai. Het naast elkaar zetten van meerdere van die beelden heeft als voordeel dat de toekomst bespreekbaarder wordt. Door het tonen van een beeld van een (on-

)mogelijke toekomst wordt deze ook voor andere mensen voorstelbaar. Dan kunnen we het er over hebben. Dat willen we niet en dat willen we wel.

Het organiseren van bijeenkomsten voor het bespreken van die beelden en het als samenleving afwegen van mogelijkheden kan passen in de activiteiten van Mevrouw Oerol de Jager. Het is volgens haar een ceremonie voor de toekomst. Verder zou deze ceremoniemeester, of hedendaagse sjamaan, ook nieuwe rituelen of feesten voorstellen. Bijvoorbeeld rond het schaatsen op het Stoalengat. Dergelijke rituelen geven zo'n plek een speciale betekenis en naam, net zoals de plekken waar paasvuren gebouwd worden. Ook de festiviteiten rond de etstoel sluiten hier bij aan.

Contouren van 'een groot boek'

Na een half jaar hadden we alle zeven fasen zoals we die in het projectvoorstel hadden omschreven een keer doorlopen. We hadden als het ware het schilderij opgezet in grote lijnen en vlakken. Het was tijd om even een stapje terug te zetten om het geheel te overzien om daarna gericht het werk in te kleuren en te detaileren.

De losse delen waren zichtbaar, op de internetsite, in een powerpointpresentatie, in de resultaten van het veldatelier, in enkele losse schetsen en in enkele aanzetten tot een essay. Verder zaten in ons brein nog allerlei halfbakken broeisels. Ook bij onze opdrachtgevers en bij veel van de deelnemers aan het veldatelier.

We zagen in dat we nu aan het begin stonden van de tweede helft van dit project: de synthese. Wat was het product waarin deze synthese gestalte zou kunnen krijgen?"

Nog drie ideaaltypen

De zeven ideaaltypen verdienden nadere uitwerking en verbreding. Bij nadere bestudering bleek dat we een aantal ideaaltypen nog niet benoemd hadden. Zo was er de wetenschapper die veldnamen wil gebruiken als brug tussen verschillende wetenschappelijke disciplines. We noemden hem Leonardo Geddes om zijn holistische visionaire karakter tot uiting te brengen. Leonardo zat aanvankelijk verscholen bij mevrouw Meertens, maar dat is niet in overeenstemming met zijn creatieve en ontwikkelingsgerichte benadering. Al dat onderzoek dat o.a. door Theo Spek gedaan wordt waarbij vernieuwingen en

burow sch kland

landschap, ontwerp en verhaal

vernieuwde inzichten gevonden worden door over de wanden van verschillende disciplines heen te kijken

Daarnaast waren we de ambtenaar vergeten, met name het ideaaltype die zich richt op het toetsen van beleid, op het implementeren en vasthouden aan regels en grenzen. Dat overheidsbeleid heeft ook nieuwe veldnamen opgeleverd.

Juist het meest voor de hand liggende zie je vaak over het hoofd. Pas als laatste hebben we Opa Bossie toegevoegd, terwijl dat misschien wel de meest productieve is als het om veldnamen verzinnen gaat. Opa Bossie staat voor de landgebruiker, de ontginner, de ondernemer die het land opnieuw in gebruik neemt. Nieuw gebruik, nieuwe namen: zo simpel is het vaak.

Zo hadden we tien ideaaltypengeschetst en we herkenden ze in de mensen om ons heen. Het gaf ons de mogelijkheid om allerlei facetten, producten, ideeën, kaarten, verzamelingen, gedragingen die iets met veldnamen te maken hebben te ordenen.

Levende atlas van veldnamen

Hans Elerie bracht naar voren dat dit experiment en de Atlas van de leefomgeving meer zouden moeten gaan convergeren. “Deze interactie is van belang om concrete resultaten te boeken die het experiment opnieuw kunnen inspireren. We moeten nu goed gaan kijken welke deskundigheid waar en hoe moet worden ingezet. In de loop van het proces ben ik mij bewust geworden dat het ontwikkelen van een nieuwe beeldtaal niet alleen een opgave is voor de landschapsarchitecten maar ook een verbeeldingsopgave voor de vormgevers. We hebben de uitwerking van de Atlas van de leefomgeving nodig om uiteindelijk een laatste slag te kunnen maken naar beleid en toepassing.”

We besloten om de verscheidenheid die we met de tien ideaaltypen in zicht hadden gekregen nader handen en voeten te geven in een atlas. Een atlas is een verzameling informatie, vaak vervat in kaartbeelden en thematisch geordend. In deze atlas zou ieder ideaaltype een eigen hoofdstuk krijgen met daarin een toepasselijke verzameling kaarten en andere beelden, een essay en een interview, liefst met iemand uit de regio. Ondertussen was Cactus, de groep grafisch vormgevers die aan het veldatelier hadden deelgenomen, steeds meer geïnspireerd geraakt door de veldnamen. Zij werkten de ideeën die ontstonden tijdens en na het veldatelier uit in verbeeldingen die op hun plaats vallen in de verschillende hoofdstukken van de atlas.

In het hoofdstuk van Opa Bossie komen heel andere zaken naar voren dan in het deel van Toets de beleidsambtenaar. De sfeer die de mensen van Cactus er in brengen is ook steeds anders. In de hoofdstukken van Meertens en Leonardo Geddes spelen de kaarten die bij het RACM digitaal zijn verzameld en wetenschappelijk verantwoord aan elkaar zijn gekoppeld, een grote rol. Bij Sil en mevrouw Oerol vind je juist een bonte verzameling aan minder exacte beelden, maar wel met veel zeggingskracht. Meester de Vroome en de illusionist kijken vooral naar de toekomst, ieder vanuit hun eigen invalshoek. Ook zou er een DVD in de atlas opgenomen moeten worden met daarop bewegende beelden die Dr. Entze Aa voor educatieve doeleinden wil gebruiken, of links naar een internetsite waar alle struiners op inloggen, of misschien wel een game 'Second life in het stroomdallandschap' dat door Ushi is opgezet. Op zo'n manier kan de atlas interactief worden en een levende atlas worden.

Noem mij, spreek mij aan

Door zo tien fictieve personen een hoofdstuk te geven konden we al het materiaal dat we in ons virtueel atelier hadden verzameld ordenen. We denken zo aan te kunnen sluiten bij de diversiteit aan mensen met interesse voor veldnamen. Hans Elerie zag ze allemaal rondlopen in het dorp, als het ware. Het was frappant dat bij het doordenken over de ideaaltypen steeds wel iemand geïnterviewd kon worden die op één of andere manier bij dat type past, zonder van die mensen een karikatuur te maken.

Juist de verscheidenheid in deze atlas kan een bijdrage aan het participatieve proces zijn. Het zal mensen helpen om plekken te benoemen, het bestaan van die plekken te bevestigen zodat veldnamen voortleven zoals in het gedicht.....*laat mijn naam zijn als een keten.*

noem mij, noem mij, spreek mij aan, o, noem mij bij mijn diepste naam.

Voor wie ik liefheb, wil ik heten.